

D İ V A N E D E B İ Y A T I N D A H A M S E L E R

Hüseyin AYAN

HAMSE, Fars ve Türk Edebiyatında **beş** mesneviyi ihtiva eden mecmualara verilen addır.

Mesnevîde şair, kaside ve gazelde olduğu gibi, tek kafiyeyle bağlı kalmadığından, düşünce ve duygularını serbestçe açıklamaya fırsat bulur. Bunun içindir ki, geniş bir konuyu topluca ele almak isteyen şairler **m e s n e v i y i** seçerler. Dinî, tasavvufî, ahlâkî, öğretici eserleri, hikâyeleri hep bu biçimde yazarlar.

Bir mesnevi ne gibi kısımlardan meydana gelir? Bunu konumuzun dışında bırakalım...

Şairin amacı hüner göstermek olduğuna göre, yeni mazmunlar bulmak, esere yeni motifler katmak, düşüncelerini yeni havalere süslemek bşalica isteğidir. Bunun için kendilerine güvenen şairler, divanla yetinmezler. Sanattaki güçlerini göstermek için çetin ve zahmetli olan **m e s n e v i** ye yönelirler. Hele beş mesneviyi bitirip HAMSE sahibi olmak, şair için, sanat hayatında varılacak en büyük hedeftir.

Birçok şairler bu maksatla «Penc Genc»e el atmışlar, ama beş mesneviyi bitirip, HAMSE sahibi olabilenler pek azdır.

İslâmî Edebiyatta ilk Hamse, Genceli Nizâmî (ö. 1204/600) tarafından yazılmıştır. Nizamî-i Genceî, Hamsesine «Penc Genc», Beş Hazine, adını veriyor. Bazı edebiyat tarihi araştırmacılarına göre Nizâmî, asıl metni Sanskritçe olan **Pança Tatra**'dan ilham alarak eserine Penc genc adını vermiştir. Kabûle şayan görünmekle beraber, İslâm'da da «beş» sayısının müstesna bir yeri vardır. Meselâ: İslâmın beş şartı, günde beş vakit namaz gibi... Elin beş parmağı da hurafelere bürünmüştür. Parmakları açık

olarak gösterilen el, kem gözlerden nazar değmemesine karşı gösterilen bir işarettir...

Penc Genc tabirinin ilham kaynağı ister Hind'e, ister, İslam'a, ister Hurafelere dayansın, kültür hayatımızda **beş** sayısının bir yeri olduğu muhakkaktır. Binenaleyh Nizamî'nin mecmuasına «Beş Hazine» adını vermesi, bunlardan birini nazarı itibara alarak olabileceği gibi, tesadüfi de olabilir.

Böylece, Divan edebiyatımızda mühim yer işgal eden hamselerin ilk örneklerini Fars edebiyatında görüyoruz. Fars edebiyatında hamse şairleri şunlardır:

Nizâmî-i Genceî (ö. 1204/600) ölümü XIII yy.lın başları tahmin edildiğine göre, ilk Hamse XII. yüzyılın ikinci yarısında tamamlanmıştır.

Emir Husrev DEHLEVÎ (ö. 1352/752)

Kemaleddin Hâcû-yı KİRMÂNÎ (ö. 1372/753) sitte

Nizameddin Mahmud Dâi-i ŞİRAZÎ (ö. 1460/865) sitte

Cemâli (Timurun ilk halefleri zamanı) (ö. 1417/1820) lerde.

Kâtibî, (ö. 1436/839)

Derviş Eşerf-i MERÂĞÎ, (ö. 1450/854)

Nureddin Abdurrahman CÂMÎ, (ö. 1492/898) seb'a

Hatifi (ö. 1512/918)

Ahî-i Meşhedî (ö. 1521/927)

Yasım-ı GÜNÂBÂDÎ (ö. 1571/979)

Rehâî Şevh Sa'dettin

Nüvidî Abdi Bey ŞİRAZÎ (ö. 1590/990)

Râi Hidayetullâh (XVI yy. Tahmasb ve I Abbas Zamanı)

Feyzî-i HİNDÎ, (ö. 1595/1004)

Sarf-ı Kışmirî Şeyh Ya'kûb (ö. 1594/1003)

Zülâlî (ö. 1616/1025)

Ruhulemin Isfahanî (ö. 1637/1047)

Hasan b. Seyyid Fethullah (XVII. yy.)

Molla Tğraî-i MEŞHEDÎ (ö. 1659/1069)

Muhammed Hâşim SENCER (XVII. yy.)

Rebî-i Enceb Hacı Mağribî (ö. 1780/1195)

İtâbî Hasan Bey,

Davud Şâhî (Bağdad valisi Davud Paşa)

T Ü R K D İ V A N E D E B İ Y A T İ N D A ilk Hamse yazan şair Ali Şir NEVÂÎ'dir. (1441/844 - 1501/907)

Biz her ne kadar ilk Hamse yazan şair olarak Nevâyî'yi gösteriyorsak da, ilk arzu eden Nevâyî değildir. Bu arzu Ahmedî'de (1334 - 1413) ve hattâ Şeyhoğlu Mustafa'da (1341 - 1401?) bile sezilir. Bu sahalarda çalışanlar, elbette yeni bilgiler getirip konuyu biraz daha aydınlatacaklardır.

Hemen aynı yıllarda **Hamdullâh Hamdi AKŞEMSEDDİN-ZÂDE** (1449/853 - 1503/909).

Taşlıcalı YAHYâ, (ö. 1582/990)

Nev'î-zâde ATAYî 1583/991 - 1635/1045)

Nergisî, (1591/1000 - 1634/1044) (Nergisî'nin Hanesi mensurdur.)

Feyzî Subhizâde Feyzullah (ö. 1739/1152) (Divaniyle beraber 5 kitaptan meydana geldiği için mecmuası Hamse olarak geçer.)

Bu saydıklarımızdan başka kaynaklarda **Hamse sahibi** olarak gösterilen şairler de vardır. Bu Hamse sahiplerinin mesnevilerinin bugüne kadar biri veya birkaçı ele geçmiştir. Bazılarının ise şimdiye kadar mesnevilerine rastlanamamıştır.

Şuarâ Tezkirelerinin ve sâir kaynakların **Sâhib-i Hamse** olarak haber verdikleri halde, bu Hamselerin meydana gelmesini temin eden mesnevilerin bugüne kadar varlıkları katiyet kesbetmemiş olanlar çoğunluktadır. Bu liste hayli kabarıktır. Edebiyat tarihimiz için büyük önem taşıyan bu mesnevilere dair isim listesini topluca sunuyorum.

Kaynaklar, aşağıda isimlerini vereceğim şairlerin Hanse sahibi olduklarını yazıyorlar :

BİHIŞTİ mahlashı, Karıştıranlı Süleyman Bey-zâde Ahmed Sinan (II Bayezid devri şairlerinden. XVI yy.)

Vâmık u Azrâ

Yusuf u Züleyha

Leylâ vü Mecnun

Hüsn ü Nigâr

Süheyl ü Nevbahar

ÇAKERİ Kadı Sinan Bey,

Yusuf u Züleyha

Leylâ vü Mecnun eldedir.

AHMED RIDVAN (XVI yy.)

Leylâ vü Mecnun

Husrev ü Şirin

İskender-nâme bu üçü eldedir.

Heft-Peyker ile

Mahzenü'l-esrar yoktur.

HAYATÎ (XVI yy.) de Penc Genc sahibidir, kaynaklara göre :

Mahzenü'l-Esrar

Heft-peyker

Behrâm-i Gûr

İskender-nâme'si ele geçmiştir.

Leylâ vü Mecnun'u ise hala bulunamamıştır.

REVANÎ (ö. 1520/930)

İşret-nâme ile

Câmiu'n-nesâyih'inden bahis var. Diğerleri mechuldür.

Celîli, Bursalı Hâmidî-zâde: (XVI yy. başları)

Leylâ vü Mecnun

Husrev ü Şirin'i eldedir.

Gül-i Sad-berk,

Hecr-nâme ile

Mehek-nâme'si de (Bib. Nat. Paris) de bulunuyor.

Şeh-nâme'yi Türkçeye çevirmeye çalıştığı da kayıtlar arasındadır.

Âşık Çelebi, onun Mensûr bir hamsesi olduğunu söylüyor.

MUÎDÎ, KALKANDELENLÎ, (Kanuni devri)

Latifî: Penc Genc'e cevap vermiştir. Kütüb-i seb'ası vardır, diyor.

Gül ü Nevrûz

Şem'u Pervane

Vâmık u Azrâ'sı bulunmuştur. Diğerleri yoktur.

FETHULLÂH ÂRİF ÇELEBÎ, (ö. 1561/969)

Ahdî'ye göre, Hamse Sahibidir.

100.000 beyitlik Şeh-nâme yazmış.

FUZULİ, (ö. 1555/963) Sâdıkî-i Kitâb-dâr, Şâh u Gedâ'sından bahseder. Riyâzî de Hamse sahibi olduğunu söylerse de Fuzulî üzerinde araştırmalarda bulunanlar, onun Şâh u Gedâ'sına rastlamamışlardır.

KARA FAZLİ (1563/971).

Ahdî'ye göre Hamsesi, Latifî'ye göre Hamse mukabelesinde Sittesi var. Adları bilinen mesnevileri şunlardır :

Gül ü Bülbül
Hümâ ve Hümâyun-nâme,
Leylâ vü Mecnun,
Nihalistan,
Lüccetü'l-Esrar.

HALİFE - DİYARBEKİRLİ :

Ahdî'ye göre : «Misâl-i Hamse Penc Genc»e malik olmuştur.
Leylâ vü Mecnûn'u eldedir.

HULVÎ MAHMUD CEMÂLEDDİN. (ö. 1653/1064)

Yahyâ'nın Hamsesine naziresi vardır, deniyor.

FİKRİ DERVİŞ ÇELEBİ, Molla Mâşi-zâde (ö. 1574/982)

Hurşîd ü Mâh
Mihr ü Müşterî Tercemesi.
Ebkâr-ı Efkâr
Behrâm u Zühre

Hurşîd ü Nâhîd ve (Hasan Çelebi'de) «Nice Şehr-Engiz»inden babis var.

Karamanlı FİGÂNÎ (1506)'yi de İskender-nâme'siyle bu listeye ekleyerek Kendisine Câmî-i RÛM diyen Lâmiî Çelebi'den bir iki kelimeyle bahsedelim :

LÂMÎİ Çelebi' (ö. 1531/938)nin mensûr eserlerinden, divaniyle manzum lügatinden mâdâ **ON Mesnevisi** zikrolunur ki Lâmiî Çelebi bu durumda **iki Hamse** teşkil edecek kadar mesnevi yazmış oluyor.

Şu son Lâmiî Çelebi örneğinedn de anlaşıldığı üzere, bâzı şairler **BEŞ** Mesnevi ile yetinmemişlerdir. Altı ve daha fazla mesnevi yazarlar olmuştur. Beş mesnevi yazarlara **SAHİB-İ HAMSE** dendiği gibi, böylelerine de **Sahib-i SİTTE** ve **SAHİB-İ SEB'A** demek mümkündür. Lâkin edebî anane, **HAMSE SAHİBİ** veya **SAHİB-İ**

HAMSE der.

Beş mesnevi'den fazla yazarların başında yine Nizâmî gelir. İran Edebiyatında onu Hâcû-yi KİRMÂNÎ, Nizameddin MAHMUD DÂÎ-İ ŞİRÂZÎ ve Abdurrahman CÂMÎ takip ederler.

Şimdi konumuzun önemli kısımlarından birine gelmiş bulunuyoruz : Hamse çığını açan Türk asıllı Genceli NİZÂMÎ

- 1 — Mahzenü'l-Esrâr
- 2 — Husrev ü Şirin
- 3 — Leylî ve Mecnun
- 4 — Heft-Peyker
- 5 — İskender-nâme
  - a) İkbâl-nâme
  - b) Şeref-nâme

olmak üzere beş mesnevi yazarak adına **Penc-genc (Beş Hazine)** diyor, demiştik. NİZÂMÎ'den aşağı yukarı yüz yıl sonra EMİR HUSREV DEHLEVÎ;

- 1 — Matlau'l-Envâr
  - 2 — Şirin ü Husrev
  - 3 — Mecnun u Leylî
  - 4 — Heşt-Bihişt
  - 5 — Âyine-i İskenderî
- adlı mesnevilerle hamsesini tamamlıyor.

NUREDDİN ABDURRAHMAN C Â M Î ise Nizâmî'den takriben 300 yıl sonra;

- 1 — Silsiletü'z-ZEHED
- 2 — Salaman u ABSAL
- 3 — Tühfetü'l-Ahrâr
- 4 — Sübhatü'l-Ebrâr
- 5 — Yusuf u Züleyhâ
- 6 — Leylî vü Mecnun
- 7 — Hired-nâme-i İskenderî ile seb'asını tamamlıyor.

Fars Edebiyatından verdiğimiz bu üç zirve şahsiyetin eserlerindeki isim benzerliğine dikkat buyurulsun! O halde Fars Edebiyatı

bir fâsid daireye mi girmiş oluyor ki böyle aynı konular etrafında dönüp dolaşıyor? Buna cevap vermeden önce bir de bizdeki HAMSE sahiplerinin yazdıkları mesnevilerin adlarına bakalım :

Divan Edebiyatımızın ilk Hamse şairi **Ali Şir NEVAİ**'dir, demiştik. Bu yüce dehâ 1441 - 1501 yılları arasında yaşamıştır. O halde, bir tesbit olsun diye arzedeyim, Nizâmî'den aşağı yukarı **iki yüz yıl** sonra bizim edebiyatımızda ilk hamseler görülmeye başlıyor, demek olur.

1) Bir de **Ali Şir Nevâî**'nin hamsesindeki mesnevilerin adlarına bakalım :

- 1 — Hayretü'l-Ebrâr
- 2 — Ferhad u Şirin
- 3 — Leylî vü Mecnun
- 4 — Seb'a-i Seyyâre
- 5 — Sedd-i İskenderî

2) Yine aynı yıllarda hamsesini tamamlayan Akşemseddin-zâde **Hamdullah Hamdî**'nin hamsesindeki mesnevilere gelince: onlar da

- 1 — Yusuf u Züleyhâ
- 2 — Leylî vü Mecnun
- 3 — Mevlid
- 4 — Tuhfetü'l-Uşşâk
- 5 — Kifâyet-nâme'dir.

3) Hamdullah Hamdi'den takriben bir asır sonra **Taşlıcalı Yahya**'nın Hamsesiyle karşılaşıyoruz. Bu hamseyi oluşturan mesnevilerin adları :

- 1 — Gencîne-i Râz
- 2 — Usûl-nâme
- 3 — Şâh u Gedâ
- 4 — Yusuf u Züleyhâ
- 5 — Gülşen-i Envâr'dır.

Divan Edebiyatımızın kuruluş çağlarında derin tesirini hissettiğimiz Fars Edebiyatı ile bizim edebiyatımızdan adlarını verdiği bu hamselerin muhtevasını teşkil eden mesnevilerin başlıkla-

rındaki benzerlik gözden kaçmamıştır. Adlardaki bu benzerlik apaçıktır.

Cenâb-ı Hakkın Kur'ân'da «Ahsenü'l-Kasas» - Hikâyelerini en güzeli olarak adlandırdığı **Yusuf ve Züleyhâ** kıssası ile **Leylâ ve Mecnûn**, **Ferhad ve Şirin** İskender-nâme (ki Büyük İskender ile Evliya veya Peygamberliği ihtilâflı olan Zülkarneyn'nin karışan şahsiyetlerini konu edinir); ayrıca Mahzenü'l-Esrâr, Gencîne-i Râz, Hayretü'l-ebrâr /Sübhatü'l-Ebrâr Tühfetü'l-Uşşâk/Tühfetü'l-Ahrâr'daki benzerliklere bakalım. Demek konular klâsik! Şarkın büyük masal ve hikâyeleri ana maddeyi teşkil ediyor. Acaba şairler birbirlerine **nazîre** ve **cevap** demekle mi meşguldürler? Yahut da Divan şairlerimiz Farsça yazılmış bir mesneviyi Türkçe'ye tercüme etmekle mi vakit geçiriyorlar? Böyle bir suçlamaya gidebilir miyiz? Aslâ gidemeyiz. Peki Şuarâ tezkireleri vesair kaynaklar: «Nizâmî Hamsesine cevap dimişdür», Câmî'ye nazîre dimişdür», diyorlar.

O halde, Hamseler söz konusu edilince, genellikle Divan şiiri ele alınınca bu nazîre, cevap ve tercüme deyimleri üzerinde açıklığa kavuşmamız gerekiyor: **NAZİRE** nedir?

Divan Edebiyatımızda nazîre, bugünkü anlamıyla bir **t a k l i d** değildir. Şair, sevdiği ve saydığı bir şairin herhangi bir şiirini beğenir, aynı vezin ve kafiye ile onun benzerini yazar. Aldığı, yalnız vezin ve kafiyedir. Çok kere bu nazîre aslından üstün de düşer. Bunun taklid ile hiçbir ilgisi yoktur. Sadece, şiirine nazîre söylenen şâire karşı gösterilmiş bir «**cemile**»dir.

Mesnevilerde nazîre daha da geniş ölçüde yapılır. «Leylâ ve Mecnun, Husrev ve Şiirin, Yusuf ve Züleyha» gibi kıssalar ortak birer konudur. Her şair bu konulardan birini seçebilir. Bu bir aşırma sayılmaz. Ancak şair kendinden önce bu konuyu işleyen şairlerden ne dereceye kadar ayrılmış, eserine kendisinden ne gibi özellikler katmıştır, buna bakılır. Meselâ: «Leylâ ve Mecnun» hikâyesini manzum bir hikâye olarak kaleme alan ilk şair Gencali Nizâmî'dir. Bu konu sırasıyla Devhlevî, Câmî ve başkaları tarafından da işlenerek eserler vücuda getirilmiştir. Bu üstadlardan sonra birçok şairler de bu konuyu yazmışlardır. Bunlardan kimi Nizâmî'nin, kimi Dehlevî'nin ya da Câmî'nin izinde yürümüşlerdir. Ama hepsi de, bu yolun ilk üstadı olan Nizâmî'nin açtığı çığırını genişletmiş, konuyu yeniden işleyerek, kattığı özelliklerle ona kişiliğinin damgasını vurmuştur.

Nazîre'nin bir adı da **CEVAP**tır. Şair, üstad saydığı şairin eseri-

nin konusunu da almaz. Yalnız veznini, biçimini ve esasını alır. Benzerini meydana getirerek üstadın eserine cevap vermiş olur.

Devlevî'nin Matlau'l-Envar, Hâcû-yı Kirmân-i'nin Ravzatü'l-Envâr, Câminin Tühfetü'l-ahrâr, Nevâî'nin Hayretü'l-ebrâr adlı mesnevileri hamse yolunda ilk üstad olan Nizâmî'nin MAHZENÜ'L-ESRÂR'ına birer cevaptır.

Bu mesnevilerin **vezinleri birdir**. Hepsi de **20 MAKALE** olup her makaleden sonra «**destan**» ya da «**ihkâyet**» başlıklı konuya uygun bir manzume ihtiva ederler. Ama konuları başka başkadır. Bizim Edebiyatımızda Mahzenü'l-Esrâr'a nazîre ya da cevap yazmış başka şairler de vardır. Çağatay sahası şairi **Haydar'ın Mahzenü'l-Esrâr'ı** Müfteilün Müfteilün Fâilün veznindedir. 21 manzumeyle birer hikâyeden teşekkül etmiştir.

Hayâtî'nin Hamsesinin ilk mesnevisi **Mahzenü'l-Esrâr**, Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ının tam benzeridir. Hattâ tercümesi bile denebilir.

Âzerî'nin Nakş-ı Hayâl mesnevisi de Mahzenü'l-Esrâr'a bir nazîre'dir. O da Müfteilün Müfteilün Fâilün veznindedir. 20 «ıkd»dan toplanmıştır. Her «ıkd»dan sonra bir **destân** gelir.

Cinânî'nin, Azerî'nin Nakş-i Hayâl'ne nazîre olarak yazdığı Rıyâzu'l-Cinân da hakikatte Nizâmî'nin Mahzenü'l-Esrâr'ına cevaptır. **20 ravzaya** ayrılmıştır. Her **ravzadan** sonra **destan** başlıklı bir hikâye gelir.

Nazîre ve cevap sayılan eserlerin bazan bölüm sayısı da değiştirilir. **VAHŞÎ'nin** HULD-i BERİN adlı mesnevisi Mahzenü'l-Esrâr'a nazîre sayıldığı halde 5 ravzadan müteşekkildir. Bursalı Rahmî'nin GÜL-İ SAD-BERK'i Mahzenü'l-Esrâr'a nazîre olduğu halde **7 ravza** ve her ravzadan sonra gelen birer hikâyeden oluşur.

Taşlıcalı Yahya'nın GÜLŞEN-İ ENVÂR'ı Mahzenü'l-Esrâr gibi Müfteilün Müfteilün Fâilün vezninde olduğu halde 20 Makale değildir. Meselâ **4 büyük fasla** ayrılmıştır. Her fasıldaki ahlâkî ve tasavvufî manzumeyi birçok hikâye ve temsiller takip eder. Bundan sonra **evliyanın** derece ve mertebeleri gelir. Bu bölüm de hikâyelerle süslenmiştir.

Nev'izâde Atâyî, Hamsesinin ilk mesnevisi olan **Âlem-nümâ**'ya da **Sâkî-Nâme**'yi, Nizâmî'nin **İskender-nâme**'sinin birinci kitabı olan

Şeref-nâme yolunda kaleme aldığını ve eserinin Devlevî'nin Âyîne-u İskenderî adlı mesnevisine ışık saldığını söylüyor. Oysa Sâkî-nâme ile İskender-nâme arasında konu bakımından hiçbir ilgi yoktur. Ancak her üç eserin müşterek tarafı veznidir. Her üçü de Şeh-nâme vezindedir. Bir de ŞEREF-NÂME'de her bahis «Sâkî-nâme» başlıklı iki beyitle başlar. Aradaki birlik bunlardan ibarettir.

Nev'î-Zâde, Nefhatü'l-Ezhârını, Mahzenü'l-esrâr'a ve Matlau'l-Envâra nazire sayıyor. Sohbetü'l-Ebkâr'ını da Câmî'nin Sübhatü'l-Ebrâr'ına cevap addediyor. Sübhatül'Ebrâr **40 İkd**'dan ve her «ikd» tâkip eden birer hikâye ve münâcâttan meydana gelmiştir. Sohbetü'l-Ebkâr da **40 sohbetten** vücut bulmuştur. Her sohbetten sonra **destan** başlıklı iki hikâye var. Vezinleri de Fâilâtün, Fâilâtün Fâilün'dür.

Taşlıcalı Yahyâ'nın GENCİNE-İ RÂZ'ı da Nev'î-Zâde'nin Sohbetü'l-Ebkâr'ı gibi CÂMÎ'nin Sübhatü'l-Ebrâr'ına naziredir. O da **40 MAKALE**'den toplanmıştır. Her makaleden sonra bir **hikâye** ve bir **manzume** gelir. Vezin de aynıdır.

Şâirler bazen veznini değiştirerek nazire söylerler. Meselâ: Nizâmî'nin, Dehlevî'nin, Câmî'nin, Nevâî'nin İSKENDER-NÂME'leri Şeh-nâme vezninde olduğu halde **Ahmedî** ile Ahmed Rıdvân'ın ve Hayâtî'nin İSKENDER-NÂME'leri Fâilâtün Fâilâtün Fâilün vezindedirler.

Nizâmî, Dehlevî, Câmî, Hâtifî ve Mektebî'nin LEYLÂ ve MECNUN'ları Mef'ûlü mefâilün Faülün vezninde olduğu halde bizim edebiyatımızda aynı konuyu yazan Nevâî, Fuzûlî, Celîlî, Halife ve Kaf-zâde bu vezne uymuşlar, **Hamdullah Hamdî**, Lârendeli Hamdî, Ahmed Rıdvân ve Örfî eserlerini Mefâilün Mefâilün Faülün vezniyle yazmışlardır.

Bu arada hem vezni, hem bölüm sayısı değişik olanlar da vardır. Emîrînin Mahzenü'l-Esrâr ve Sohbet-nâmeleri Nizâmînin Mahzenül'Esrârı yolundadır. **10 Makale** ve **sohbettirler**.

Nazirelerin Üstad bilinen şaire birer «cemile» olduğunu söylemiştik.

Nazireler içinde daha üstün bir eser meydâna getirme isteğiyle kaleme alınmış olanlar çoğunluktadır.

Bursalı Cinânî'nin CİLÂÜ'L-KULÛB'u Yahyâ'nın Usûl-nâme'si-ne nazire olarak yazılıyor. Şâir diyor ki :

Bile tâ ki erbâb-ı hüsn-i kabûl

Ne yüzden dinürmiş Kitâb-ı Usûl

Bu bir meydan okuma değildir de nedir? Binaen aleyh bu şuna, öbürü buna nazire ve cevaptır diyerek Divan Edebiyatımızın edebî mahsullerini küçültemeyiz.

Başkalarından konu almayı ya da nazîre ce vecap yazamayı hoş görmeyen şairler de vardır.

Bursalı CELİLİ, HECR-NÂME'sinde :

Sanmanız Fürsden temettü' idem

Gayriler nazmını tetebbü' idem diyor.

Asıl kötü olan şey aşırma «intihâl»dir. Bunun fetvâsını da Sünbül-zâde Vehbî vermiştir :

Böyledir şer'-i belâgatde fetâvâ-yı sühan

Sirkat-i şî'r idene kat'-ı zebân lâzımdır

Hamse yazan şairlerimiz arasında intihâle başvuranlar da vardır, denebilir.

Hayâtî'nin Hamsesindeki İskender-nâme ile Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâmesi ve Husrev ü Şirin'leri böyledir. Acaba bu bir tevarüd müdür? Bilmem! İyi bir araştırmayı gerektirir.

Ağızda dolaşan ve zihinleri bulandıran, divan edebiyatımızı, genellikle edebiyatımızı değersizmiş gibi göstermek isteyenler bir de «TERCÜME»den bahsederler.

Tercüme, Divan Edebiyatımızdaki **Terceme** bugünkü «çeviri»yi çok aşan geniş bir anlam taşır. Hamseleri oluşturan mısneviler için söylenebilen tercümenin şu biçimlerini görüyoruz.

1 — Aslına uygun yapılan çeviriler

2 — Konusu aktarılarak yapılan çeviriler.

3 — Genişletilerek yapılan çeviriler.

Edebî eserlerin çevirilerini bu sonuncu biçimde aramalıdır. Şair kaynak olarak aldığı eseri, olduğu gibi çevirmeyi aslâ düşünmez. Kendini asıl esere bağlı saymaz. Kimi parçaları aktarır. Kimi yerleri çevirir, ama asıl önemli bulduğu yerleri genişletir. Kendi düşünce ve duygularını da bu parçalara ekler. Eser o hâle gelir ki ona artık çeviri denemez. Yazar ise çok defa kendi eserine «TERCEME» adını verir. Ama bu, konuyu ilk işleyene duyulan saygıdan ileri gelir. Meselâ: GÜLŞEHRİ'nin Attâr'dan çevirdiği MANTIKU'T-TAYR'ı le KUTB'un Nizâmî'den çevirdiği Husrev ü Şirin'i Seyf-i Serâyî'nin Sa'dî'den çevirdiği Güliştan bu tip birer eserdiler. Hele Nevâî'nin Lisânü't-Tayr'ı Mantıku't-Tayr'dan çok çok üstün ve başkadır. Buna çeviri denemez. Lâkin Divan Edebiyatımızın üstadları, fevz aldıkları kimselere derin saygı besliyorlardı. Büyük bir tevazû içindeydiler.

Kendilerine güvenen şairler, TERCEME'den kaçınmışlardır. Meselâ: Ali Şir NEVAÎ, Ferhad u Şirin'inde, başkasının dolaştığı meydana at sürmenin, başkasının gül topladığı bahçede gül aramanın hoş olmadığını söylüyor. Onun Ferhad u Şirin'indeki Ferhad, bilinmeyen bir (dağ delen) değil, Çin Türkistan'ında Hakan'ın oğludur. Aynada gördüğü timsâli aramak için ordularla yola çıkar. Ejderlerle döğüşür, ifritlerle savaşır, tılsımı ele geçirip sevgilisine kavuşur.

Ferhad, doğruluktan ayrılmayan, iyiliği seven herkesin yardımına koşan, yalnız gönlünün sesine kulak veren, korku nedir bilmeyen ve zalimlerle mücadele eden bir kahramandır. Nevâyî, bile rek ve isteyerek böyle bir kahraman yaratır.

İskendere sahip çıkmaya çalışan Mısır ve İranlılara onu da bırakmaz. Onun yarattığı İskenderde büyük Türk hükümdarlarının niteliği vardır.

Mesihî ile Fazlî da aynı görüşü paylaşıyorlar.

Hepsini bir tarafa, bir şair, bir başka şairin eserinden ilham alabilir. Başka bir şairin tesiri altında da kalabilir. Bunlardan kaçınılmaz. Hattâ kaynak göstererek yararlanabilir de, bunlar tabiidir.

Lâkin, bâzı Batılı Edebiyat tarihçilerinin ve araştırmacılarının, hamselerimizi meydana getiren mesnevilerin adlarına, yapılarına, ve konularına bakarak, «bunlar basit birer taklid ve tercümeden

ibarettir», hükmüne varmaları, meseleyi kavrayamamaktan ileri gelen yanlış ve insafsız yargılardır.

Özet olarak, Divan Edebiyatımızda müstesna bir yeri olan Hamse şâirleri birer mütercim değil, eserleri de tercüme değildir, diyebiliriz.

Hamseleri oluşturan mesneviler, Nergisi'nin Hamsesini meydana getiren Nihâlistân, İksîr-i Saâdet, Meşâkku'l-Uşşâk, Kanunu'r-Reşâd ve Gazavât-ı Mesleme, El-Vasfu'l-Kâmil hariç, çünkü bunlar zaten mensurdurlar, bizim edebiyatımızın bir nevi manzum romanları, manzum hikâyeleridir.

Nergisi Mehmed Efendi, Mensur Hamse yazarak yenilik getirmiştir. İran Fars Edebiyatında Mensur Hamse görülmezken bizim edebiyatımızda Mensur Hamseye dair ilk kayıt Bursalı CELİLİ hakkında, Aşık Çelebi tarafından düşürülmüştür. Binaenaleyh Celili, Nergisi'ye öncülük etmiştir, denebilir.

Nergisi Mehmed Efendi'nin Hamsesini meydana getiren eserler esas itibariyle mensur, fakat yer yer manzum parçalar ihtiva etmektedirler. Bu manzum kısımlar arasında Farsça olanlar, mensur kısımlar arasında da Arapça mektuplar vardır. Bu arada, Nergisi'nin nesrinin çok süslü ve ağır olduğunu, anlaşılmasının çok zor bir iş bulunduğunu kaydetmekte fayda vardır. Lakin bu, bugün için anlaşılması güç olan eserler, çok okunmuştur. Üç kere basılmıştır. İstanbul kütüphanelerinde yirmiden fazla yazma nüshası vardır.

Nergisi'nin üzerinde fazlaca durmamızın sebebi: Fars edebiyatından benimsediğimiz bu tarzı, geliştirmiş olduğumuzu anlatabilmek içindir. İranlıların işlediği konularla yetinmemişiz. Bu vadiye yeni ufuklara yönelmişiz. Nazmın pek revaçta olduğu bir devrede de nesre geçebilmişizdir.

Eserlerin adlarının benzemesine rağmen, bu eserlerde yaratılan kahraman tipleri, Türk ruhunun benimsediği, Türk'ün âdet ve an'anelerine saygılı, doğru, dürüst, cömert, misafirseven... ilh. şahsiyetler olarak terennüm edilmiştir.

Divan Edebiyatımızda Hamselere dikkatle eğilmeli, bunlar yayınlanmalı, bugünkü nesillerin faydalanmasına sunulmalıdır. İçlerinde sanat değeri çok yüksek, konu itibariyle orijinal ve zevkle okunabilecek olanları çoktur.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

GİBB, E.J.W.W. A History of Ottoman Poetry I. c, s. 145., II c. s. 8.

İslâm Ansiklopedisi.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Katalođu.

LEVEND, Agâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, I. c. TTK. Basımevi 1975.

LEVEND, Agâh Sırrı, Ali Şir Nevâî, III c. TTK Basımevi, Ankara 1967.

RİEU Charles, Catalogue of Persian Man. British Museum, s. 504, 611, 620,
637, 645...

Türk Ansiklopedisi.